

ной истории Беларуси 1861–1917 гг. : монографія / В. П. Панютіч. – Мінск : Ін-т історыі НАН Беларусі, 2005. – 260 с.

26. *Реент, О. П.* До праблемы скасування крпіснаго права 1861 р. / О. П. Реент // Украінскій історичний журнал. – 2011. – № 1. – С. 34–51.
27. *Бейлькін, Х. Ю.* Аграрная рэфарма 1861 г. у Беларусі і яе асаблівасці / Х. Ю. Бейлькін / Беларус. гіст. часопіс. – 2001. – № 1. – С. 82–87.

SUMMARY

The article analyzes the main achievements of scientific thought of the country in the XX – begin-

ning XXI centuries on the issue about providing land for peasants during realization of the agrarian reform in 1861 in Belarus. The most significant works of Belarusian historians on the given topic are defined and analyzed. The positive results and little developed aspects of the topic are shown. It is noted that carrying out the most important activities on abolition of serfdom (providing peasants with land, the size of land segments, conditions of buyout, etc.) demands further development with the use of new methods and approaches.

Паступіў у рэдакцыю 26.03.2015 г.

УДК 94(476):332.24"15"

Г. Ю. Васіленка,
кандыдат гістарычных навук

АРГАНІЗАЦЫЯ ФАЛЬВАРКОВЫХ ГАСПАДАРАК НА ЗЕМЛЯХ БЕЛАРУСКАГА ПАЛЕССЯ ў XVI ст.

Праблемы сельскагаспадарчых адносін у звалюцыі любой дзяржавы займаюць выключнае месца, бо ад іх залежыць не толькі поспех вырашэння ўнутраных праблем развіцця краіны, але і яе гістарычная перспектыва цалкам. Праблемы эканамічнага развіцця краіны набывалі асабліва важнае значэнне для дзяржаў у пачатку гісторыі Новага часу, калі ішло фарміраванне рынку і адбываўся пераход ад натуральнай гаспадаркі да таварна-грашовых адносін. Трэба заўважыць, што даследчыкі па-рознаму трактуюць пэўныя аспекты гэтага працэсу ў гістарычным лёсе Беларусі. Навуковыя дыскусіі па пытанні арганізацыі фальварковых гаспадарак часам набываюць дастаткова востры характар.

Арганізацыя фальварковых гаспадарак на землях Беларускага Палесся была выклікана станаўленнем капіталістычнага спосабу вытворчасці ў Заходняй Еўропе ў Новы час. Вялікія геаграфічныя адкрыцці, «рэвалюцыя цэн», «дэмаграфічны выбух» і інш. паўплывалі на стварэнне «новых» рыначных адносін.

Мэта даследавання – вывучэнне ўсталявання фальваркова-паншчыннай сістэмы на землях Беларускага Палесся і іх уплыў на развіццё краіны.

Для дасягнення пастаўленай мэты вызначаны наступныя задачы:

- высветліць прычыны ўсталявання фальваркова-паншчыннай сістэмы ў першай палове XVI ст.;
- зрабіць рэканструкцыю фальварковых гаспадарак на землях Беларускага Палесся

на аснове вывучэння асобных прыкладаў гаспадарання (Кобрынскае, Пінскае староствы);

- ахарактарызаваць павіннасці сялян фальварковых гаспадарак пасля рэфармавання. Генезіс фальваркова-паншчыннай сістэмы ва Усходняй Еўропе і на землях Беларускага Палесся ў цэлым – пытанне цікавае і канчаткова не высветленае. Што датычыцца гістарыяграфіі, то да нашага часу часткова ажыццёўлена пэўная праца па даследаванні фальварковых гаспадарак на землях Беларускага Палесся. Адным з першых, хто даследаваў гэту праблему, быў гісторык У. І. Пічэта. Яго працы «Аграрная рэфарма Сігізмунда Аўгуста в Литовско-Русском государстве» і «Белоруссия и Литва в XV–XVI стст.» да сённяшняга часу з'яўляюцца асновай вывучэння і даследавання праблемы ажыццёўлення аграрнай рэфармы «валочная памера» ў ВКЛ [1; 2]. У гэтых манаграфіях прааналізаваны перадумовы рэфармы, мэты і уплыў іх на розныя пласты насельніцтва.

Значны ўклад у распрацоўку праблемы ўтварэння фальваркаў на землях Пінскага, Клецкага і Кобрынскага старостваў унёс Д. Л. Пахілевіч сваёй працай «Крестьяне Белоруссии и Литвы XVI–XVIII вв.». Аўтар прааналізаваў катэгорыі сельскага насельніцтва Пінскага староства і Кобрынскай эканоміі і іх павіннасці, разгледзеў звалюцыю зямельнага надзелу і яго структуру. Аднак даследаванне абмежавана факталагічным матэрыялам у асноўным другой паловы XVI ст. [3].

Пытаннем развіцця фальварковай гаспадаркі на тэрыторыі Кобрынскай эканоміі і характару аграрных пераўтварэнняў пасля «валочнай памеры» прысвечаны артыкул Н. Н. Улашчыка «Кобрынская эканомія пасля проведзення волочной памеры» [4].

Наступнай працай, карыснай для даследавання, з'яўляецца праца М. Ф. Спірыдонова «Закрепощение крестьянства Беларуси (XV–XVI вв.)», якая паказвае становішча сялян Беларусі ў вывучаемы перыяд і ўплыў аграрнай рэформы на станаўленне фальваркова-паншчыннай сістэмы. М. Ф. Спірыдоў у сваёй манаграфіі даказаў геаграфічнае размежаванне дзвюх гаспадарчых зон на землях Беларусі ў XVI ст. – першай, на захадзе, дзе дамінуе фальварковая гаспадарка і паншчына, і другой, на ўсходзе, дзе пераважалі натуральныя і грашовыя павіннасці [5].

У Вялікім Княстве Літоўскім фальваркі (ад нямецкага *vorwerk* – хутар) пачалі выкарыстоўвацца з пачатку XVI ст. На жаль, вялікая колькасць інвентару таго перыяду не захавалася, таму даследаванне гэтай тэмы з'яўляецца праблемай. Добрае ўяўленне пра фальваркі даюць толькі крыніцы другой паловы XVI ст.

Фальварак утвараўся на аснове двара або панскага дварышча і ўяўляў сабой гаспадарку феадала, створаную для забеспячэння ўласных патрэб. Першапачаткова дваровая гаспадарка мела натуральны характар, і сяляне адпрацоўвалі цяглу павіннасць толькі для задавальнення ўласных патрэб феадалаў [6, с. 219–220].

Станаўленне фальварка ў якасці пануючай формы арганізацыі ўласнай гаспадаркі феадалаў адбывалася з канца XV і да сярэдзіны XVI ст., калі склалася аптымальная ў тых умовах сетка фальваркаў і іх памеры. Мы згодны са сцверджаннем М. Ф. Спірыдонова аб тым, што двары-фальваркі з'яўляюцца ў асноўным у басейнах сплаўных рэк – Заходняга Буга, Нёмана і Заходняй Дзвіны [5]. Безумоўна, яшчэ адной прычынай гэтага стала тое, што захад Беларусі ў меншай ступені цярпеў страты ад пастаянных войн ВКЛ з Маскоўскай дзяржавай. Такое меркаванне падмацавана і даследаваннямі, праведзенымі В. Ф. Голубевым: першыя звесткі аб фальварках адносяцца да маёнтка Менедыктаўскі, што на Навагрудчыне, якія па дакументах адносяцца да 1450 г. [6, с. 220].

Такім чынам, арганізацыя фальварковай гаспадаркі была цесна звязана з усталяваннем шляхоў зносін з Заходняй Еўропай для збыту сельскагаспадарчай прадукцыі. Павышэнне ролі знешняга рынку на землях Беларускага Палесся і Беларусі ўвогуле звязана з «рэвалюцыяй цэн». Напрыклад, у Рызе

на працягу XVI ст. цэны на сельскагаспадарчую прадукцыю ўзраслі ў 2–3 разы, але бывалі выпадкі, калі рост цэн быў значна большы, напрыклад, кошт жыта ў Гданьску павысіўся ў пяць разоў толькі за першую палову XVI ст. [5, с. 51].

Спрыяў развіццю таварна-грашовых адносін і гандлю з краінамі Еўропы саюз ВКЛ з Польшай. Купцы ВКЛ у пачатку XVI ст. атрымалі права свабоднага вывазу тавараў па тэрыторыі Польшчы ў Гданьск, Рыгу і Кёнінгсберг. Спрыяла знешняму гандлю і аслабленне Тэўтонскага ордэна, які згубіў кантроль над вусцямі Віслы і Нёмана [2, с. 44–46]. Свабодны сплаў прадуктаў па Нёмане адкрываў новыя гандлёвыя перспектывы для купцоў Беларусі і Беларускага Палесся. Існавала некалькі асноўных трактаў Палесся (з Луцка да Бярэсця праз Пінск і Кобрын і шлях над Стаходам, які злучаў Пінск з Валынню і Літвой) [8, с. 22, 29].

Усталяванне фальваркова-паншчыннай сістэмы звязана і са зменай павіннасцей сялян з натуральных на адпрацовачныя і чынш. Служба (дворышча або жэрабя) выцясняецца больш прагрэсіўнай і прыгоднай для вядзення таварнай вытворчасці фальваркова-паншчыннай сістэмай [7, с. 302–307].

Сярэдняя плошча фальварка, які апрацоўвалі дзве сям'і, складала 10 валок. Найчасцей сустракаліся фальваркі, складзеныя з кавалкаў памерам да 15 прудоў, ад 15 прудоў да 1 морга і 1–1,5 марга [9].

Станаўленне фальваркова-паншчыннай сістэмы змяняе сацыяльны склад насельніцтва – пачынаюць пераважаць цяглыя сяляне. У гэту катэгорыю пераводзяць сялян з іншых катэгорый; напрыклад, амаль знікае чэлядзь нявольная, прадстаўнікі якой выконвалі асноўныя работы ў двары да з'яўлення фальварковай гаспадаркі. З часам гэты сацыяльны пласт ліквідаўся амаль поўнасцю, толькі ў Пінскім і Клецкім староствах яшчэ некаторы час захоўваліся яго рэшткі [10, с. 160].

Менавіта з'яўленне фальваркаў і наданне таварнага характару вытворчасці прыводзіць да таго, што ў ВКЛ канца XV – першай паловы XVI ст. пачынаецца распад натуральнай гаспадаркі і фарміраванне ўнутранага рынку.

На аснове крыніц другой паловы XVI ст. можна зрабіць рэканструкцыю арганізацыі фальварковай гаспадаркі на аснове велікакняжацкага двара – дварышча (двор пана). Першапачаткова гаспадарка двароў складалася на аснове зямель, прызначаных для задавальнення патрэб двара. Для ўтварэння таварнай вытворчасці неабходна было расшырыць зямельны фонд і павялічыць колькасць сялян, павіннасці якіх будуць звязаны з выкананнем працы на гэтых землях.

Табліца 1 – Зямельны склад і вымярэнне на валокі фальварковых гаспадарак Пінскага староства ў 1561–1566 гг.

Двары	Землі	Колькасць валок, маргоў, прудоў
Сялецкі	Сядзіба	2 маргі 2 пруты
	Панскія ворныя землі	12 валок
	Валокі для збору сена	Адсутнічаюць
	Выганы	Адсутнічаюць
	Сады і агароды	17 прудоў
	«Вольныя» валокі (агародніцкія і засценкі)	108 маргоў (агародніцкія) 24 маргі (засценкі)
Ставецкі	Сядзіба	1 морг, 2 пруты
	Панскія ворныя землі	12 валок
	Валокі для збору сена	Адсутнічаюць
	Выганы	Адсутнічаюць
	Сады і агароды	2 маргі 5 прудоў
	«Вольныя» валокі (агародніцкія і засценкі)	72 маргі (агародніцкія)

Заўвага: складзена на аснове ПКПС, т. 1, с. 113–118, 245–247.

Табліца 2 – Зямельны склад і вымярэнне на валокі фальварковых гаспадарак Кобрынскай эканоміі ў 1561–1566 гг.

Двары	Землі	Колькасць валок, маргоў, прудоў
Дабучанскі	Сядзіба	2 маргі 22 пруты
	Панскія ворныя землі	30 валок
	Валокі для збору сена	4 валокі
	Выганы	Адсутнічаюць
	Сады і агароды	2 маргі 30 прудоў
	«Вольныя» валокі (агародніцкія і засценкі)	90 маргоў
Вязэцкі	Сядзіба	3 маргі 24 пруты
	Панскія ворныя землі	22 валокі
	Валокі для збору сена	12 валок
	Выганы	Адсутнічаюць
	Сады і агароды	5 маргоў 18 прудоў
	«Вольныя» валокі (агародніцкія і засценкі)	90 маргоў
Чаравачыцкі	Сядзіба	5 маргоў 20 прудоў
	Панскія ворныя землі	37 валок
	Валокі для збору сена	4 валокі
	Выганы	Адсутнічаюць
	Сады і агароды	4 маргі 30 прудоў
	«Вольныя» валокі (агародніцкія і засценкі)	260 маргоў

Заўвага: складзена на аснове РКЭ, с. 106, 132–133, 205–207, 505.

У зямельны фонд фальварка ўваходзіла зямля пад сам двор – сядзіба (польск. *sadziba* – дворны пляц і землі пад гаспадарчыя пабудовы). Такім чынам, фальварак складаўся з сядзібы, якая з’яўлялася цэнтрам і куды ўваходзілі жылыя пабудовы, гумны, хлявы, землі, распрацаваныя пад агароды (польск.

owosczoju). Памеры сядзіб адрозніваліся. Звычайна ў лясістых раёнах яны былі большыя, чым у забалочаных. Так, напрыклад, у Пінскім старостве плошча двара Сялецкага складала 2 маргі і 4 пруты, двара Ставецкага – 1 морг і 2 пруты; у Кобрынскай эканоміі Чаравачыцкі двор складаўся з 5 маргоў і 20 прудоў,

Вязэцкі – з 3 маргоў і 24 прудоў, Дабучынскі – з 2 маргоў і 22 прудоў [11, с. 115, 245; 12, с. 106, 132, 206].

Асноўнай часткай фальварковай гаспадаркі была панская паша, якая была падзелена на тры полі. Зямля размяркоўвалася на 3 кавалкі па 11 маргоў. Звычайна тут сеялі гарох, ячмень, авёс, жыта, пшаніцу і грэчку. Найчасцей для панскай нівы выбіраліся добрыя і сярэднія па якасці глебы. Менавіта адсутнасцю прыгоднай для фальварковай гаспадаркі глебы можна растлумачыць нізкі ўзровень развіцця гаспадарчых двароў. У Пінскім старостве панскай ніве было прызначана для Сялецкага і Ставецкага двароў па 12 валок [13, с. 115, 245]. У Кобрынскай эканоміі ў Чаравачыцах для панскай нівы было адведзена 37 валок, у Вязэцкім двары – 22 валокі, у Дабучыне – 30 валок [12, с. 133, 207, 505].

Далей у земельны фонд фальварка ўваходзілі валокі, прызначаныя для збору сена. Трэба адзначыць, што жывёлагадоўля на Беларускай Палессі не з'яўлялася асновай таварнай вытворчасці, нягледзячы на нізкую якасць глебы ў рэгіёне. У крыніцах амаль няма згадванняў пра выганы. Аб гэтым таксама сведчыць і адсутнасць сенажацей у Сялецкім і Ставецкім дварах [13, с. 113–118, 245–247]. У Кобрынскай эканоміі сенажаці таксама былі нязначныя. Так, у Чаравачыцкім двары было 4 валокі, у Вязэцкім – 12 валок, у Дабучанскім – 4 валокі [12, с. 106, 134, 229].

У зямельны фонд уваходзілі садовыя землі і агароды. Аналізуючы колькасць валок, можна прыйсці да высновы, што таварнага характару яны не насілі і былі неабходныя выключна для задавальнення патрэб двара. Так, у Сялецкім фальварку Пінскага староства было толькі 17 прудоў агародаў, у Ставецкім – 2 маргі і 5 прудоў [13, с. 113, 245]. Пра сады ў Пісцовай кнізе не згадваецца. У Кобрынскай эканоміі пры Чаравачыцкім двары агародаў – 3 маргі і 30 прудоў і 1 морг саду, пры двары Вязэцкім – 3 маргі 18 прудоў агародаў і 2 маргі саду, а пры двары Дабучанскім – 2 маргі 30 прудоў агароду і амаль не было саду [12, с. 106, 133, 205]. Гэта сведчыць пра тое, што, хутчэй за ўсё, садам і агародам карысталіся мясцовыя ўраднікі. Таварнага характару садаводства не насіла па прычыне нізкай развітасці ў рэгіёне (не было традыцый садаводства).

Наступныя землі ў фондзе фальварка – гэта «вольныя» валокі (засценкі) і лясы. «Вольныя валокі» – гэта зямля, раскіданая кавалкамі, якая магла быць выкарыстана на розныя патрэбы, напрыклад, давалася агароднікам або іншым катэгорыям сельскага насельніцтва, якія выконвалі службу для патрэб двара за чынш.

Так, захаваўся прывілей Боны ад 14 студзеня 1556 г.: «Бона божай міласцю... старасце Станіславу Хвальчэўскаму... біла нам чалом служэбніца наша Алена Дударова аб іх маеюнам хлебакармленні з мужам далі зямлю якую пустую ў воласці Кобрынскай, а так мы на міласці адшукаць і даць на хлебакармленне тры валокі “пустых” і каб з маім Лістом» [14, арк. 363]. Жыгімонт II Аўгуст таксама пацвердзіў гэты прывілей Боны: «...Станіславу Андрэевічу Давойне... біў нам чалом Фёдар Дударавіч з жонкай Аленай аб тым, што княгіня Бона за службу дала на хлебакармленне тры валокі зямлі каля замка кобрынскага. Хвальчэўскі рукі сваёй п्याчаццю выдаў» [14, а. 361].

Лясы пры фальварках сустракаліся рэдка; яны былі толькі ў некаторых з іх для задавальнення патрэб адміністрацыі, напрыклад, пры Вязэліцкім двары было 6 валок лесу [12, с. 135].

Трэба адзначыць, што ў час «памеры Боны» ў Пінскім старостве фальваркі не з'яўляліся асновай даходу па прычыне дрэннай глебы. Гэта тэндэнцыя захавалася і ў час рэвізіі 1561–1566 гг. Некаторыя фальваркі нават былі ліквідаваны. Гэта двары ў Дружылавічах, Стытычаве, Кнубаве і Прыкладніках [2, с. 112–118]. У ПКПС так тлумачыцца ліквідацыя панскага двара ў Дружылавічах: «Дзеля догляду за палямі... падданых не пакінута... па прычыне немагчымасці атрымаць такія ж выгады, як ад сялян асадных» [15] (табліца 1).

Больш удала былі арганізаваны фальваркі, або «новыя» гаспадарчыя двары, у Кобрынскай эканоміі. Утвораны яны былі на аснове такіх гаспадарскіх двароў, як Чаравачычы, Вязэцкі, Дабучынскі, Блудзенскі, Гарадзецкі. Толькі ў Гарадзецкім двары па прычыне дрэннай глебы не было ўтворана фальварка. Фальварак Блудзенскі, утвораны ў часы Боны, быў ліквідаваны, таму што «да скарбу Яго Каролевскай Міласці для подласці грунту не чыніла». Гэтыя гаспадарскія двары з'яўляліся проста адміністрацыйным цэнтрам воласці [12, с. 259, 302] (табліца 2).

Асноўная павіннасць у фальварковай гаспадарцы – адпрацовачная, або цяглая. На аснове цяглай службы сялян фарміруецца такі тып павіннасці, як паншчына (спарадычная, сезонная праца сваім інвентаром у маёнтку феадала). Цяглая служба ўяўляла сабой комплекс павіннасцей, які складаўся з адпрацовак, натуральнай даніны і грашовых выплат [16].

Згодна з «Уставай на валокі», вызначэнне колькасці цяглага насельніцтва вылічвалася па формуле: 7 валок, якімі карысталася цяглае насельніцтва, прыходзіліся на 1 валок панскай нівы. Гэта значыць, што адну фальварковую валокі апрацоўвалі ўласнікі 7 сялянскіх

валок. Так, у Дабучанскім двары Кобрынскай эканоміі на 30 валок панскіх прыходзілася 198 валок цяглых сялян (па «Уставе...» павінна быць 210 валок), у Вяжэцкім двары на 22 валокі – 154 (згодна з «Уставай...»), у Чаравачыцкім двары на 37–262 валокі (па «Уставе ...» – 259) [12, с. 207, 133, 106].

Павіннасці гэтых цяглых сялян (тых, якія апрацоўвалі панскую ніву, выходзілі на працу са сваім інвентаром) складаліся, згодна з Уставай 1557 г., з паншчыны, чыншу і платы за натуральныя павіннасці – авёс, сена, гусі, куры, стацыю і невад. Звычайна ўсе павіннасці вызначаліся ад якасці глебы. Згодна з «Уставай...», паншчына складала 2 дні штотыднёвай працы, 4 дні летняй талакі і 31 грош (дрэнная глеба) на Беларускам Палессі (магчыма, да 45 грошаў выплат) [17, с. 535–592].

Трэба адзначыць, што ў фальварках, акрамя цяглых, працавалі і агароднікі. Агароднікі ў дварах-фальварках губляюць тое значэнне, якое адыгрывалі пры «старых» дварах, калі вялі натуральную гаспадарку. Яны атрымлівалі невялікія кавалкі «вольных» валок (засценкаў) звычайна ў маргах і ператвараліся ў цяглых сялян. Так, напрыклад, у Пінскім старостве пры Сялецкім двары налічвалася 108 маргоў плошчы, пры Ставецкім – 72 маргі [13, с. 117, 247]. А ў Кобрынскай эканоміі двор Чаравачыцкі складаўся з 260 маргоў.

Такім чынам, у XVI ст. землі Беларускага Палесся сталі асновай стварэння сеткі ўдала арганізаваных фальварковых гаспадарак. Іх утварэнне было звязана з усталяваннем шляхоў зносін з Заходняй Еўропай для збыту сельскагаспадарчай прадукцыі. Павышэнне ролі знешняга рынку на землях Беларускага Палесся і Беларусі ўвогуле звязана з «рэвалюцыяй цэн». Беларускам купцам стала выгадна прадаваць зерне за мяжу.

Спрыяў развіццю таварна-грашовых адносін і гандлю рэгіёна з краінамі Еўропы і саюз ВКЛ з Польшай. Купцы ВКЛ у пачатку XVI ст. атрымалі права свабоднага вывазу тавараў па тэрыторыі Польшчы ў Гданьск, Рыгу і Кёнінгсберг. Спрыяла знешняму гандлю і свабодны сплаў прадуктаў па Нёмане, які быў звязаны са стратай кантролю над вусцямі Віслы і Нёмана Тэўтонскім ордэнам.

Крыніцы другой паловы XVI ст. дазваляюць зрабіць рэканструкцыю развіцця фальварковых гаспадарак, утвораных адміністрацыяй Боны. Найбольш эфектыўныя двары ў Пінскім старостве – Сялецкі і Ставецкі, у Кобрынскай эканоміі – Чаравачыцкі, Вяжэцкі і Дабучанскі.

Усталяванне фальваркова-паншчыннай сістэмы звязана і са зменай павіннасцей сялян з натуральных на адпрацовачныя і чынш. Па-

водле даных рэканструкцыі, цяглае насельніцтва складала 30 % ад усяго насельніцтва Беларускага Палесся і прадстаўлена ў большасці ў Кобрынскай эканоміі.

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Пичета, В. И. Белоруссия и Литва XV–XVI вв.: исследование по истории социально-экономического, политического и культурного развития / В. И. Пичета; Акад. наук СССР, Ин-т славяноведения; под ред. З. Ю. Копысского [и др.]. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1961. – 813 с.
2. Пичета, В. Аграрная реформа Сигизмунда-Августа в Литовско-Русском государстве / В. Пичета. – М.: Синод. тип., 1917. – Ч. 1: Подготовка и производство реформы. – [4], 328 с.
3. Похилевич, Д. Л. Крестьяне Белоруссии и Литвы в XVI–XVIII вв. / Д. Л. Похилевич. – Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1957. – 174 [5] с.
4. Улащик, Н. Н. Кобринская экономия после проведения волоочной померы / Н. Н. Улащик / Учен. зап.; Ин-т славяноведения Акад. наук СССР. – 1957. – Т. 15. – С. 246–268.
5. Спиридонов, М. Ф. Закрепощение крестьянства Беларуси (XV–XVI вв.) / М. Ф. Спиридонов; под ред. А. Л. Хорошкевич. – Минск: Наука и техника, 1993. – 223 с.
6. Голубеў, В. Ф. Бона Сфорца і Жыгімонт Аўгуст – ініцыятары і арганізатары Вялікай аграрнай рэформы ў ВКЛ / В. Ф. Голубеў / Ягелоны: дынастыя, эпоха, спадчына: матэрыялы Міжнар. навуц.-практ. канф., Гальшаны – Навагрудак, 8–10 верас. 2006 г. / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі; рэдкал.: А. А. Каваленя (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2007. – С. 216–231.
7. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Соврем. шк.: Экоперспектива, 2007–2011. – Т. 2: Беларусь у перыяд Вялікага Княства Літоўскага / Ю. Бохан [і інш.]. – 2008. – 688 с.
8. *Wyslouch, S. Dawne drogi Polesia / S. Wyslouch / Ateneum Wilenskie. – 1937. – R. 12. – S. 146–204.*
9. *Kosman, M. Pomiaru włócyzna na Polesiu pińskim / M. Kosman / Roczn. Dziejów Społecz. i Gospodarczych / Poznańskie T-wo Przyjaciół Nauk, Wyd. Historii i Nauk Społecznych. – Poznań, 1970. – T. 31. – S. 103–141.*
10. *Kasperczak, S. Rozwój gospodarki folwarcznej na Litwie i Białorusi do połowy XVI wieku / S. Kasperczak. – Poznań: UAM, 1965. – 408 s. – (Historia / Uniw. im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wyd. Filoz.-Hist.; № 19).*
11. *Хвальчевский, С. Писцовая книга Пинского и Клецкого княжеств, составленная в 1552–1555 г. / С. Хвальчевский. – Вильна: Тип. А. Г. Сыркина, 1884. – XXXII, 714 с., [1] л. факс.*
12. *Сапега, Д. Ревизия Кобринской экономии, составленная в 1563 году, с присовокуплением актов Браславского земского суда, относящихся к Кобринской архимандрии / Д. Сапега; предисл. С. Шолковича. – Вильна: Тип. А. Г. Сыркина. – XII, 387, 56 с., [1] л. факс.*
13. *Война, Л. Писцовая книга бывшего Пинского староства, составленная по велению короля Сигизмунда-Августа в 1561–1566 годах: с пер. на рус. яз. / Л. Война. – Вильна: Тип. А. И. Зака, 1874. – Ч. 1. – X, 421 с.*
14. НГАБ. – Ф. 1777. Воп. 1. Спр. 12. Актовая книга пинского суда.
15. *Война, Л. Писцовая книга бывшего Пинского староства, составленная по велению короля Сигизмунда-Августа в 1561–1566: с пер. на рус. яз. / Л. Война. –*

- Вильна : Тип. А. И. Зака, 1874. – Ч. 2. – Вильна : Тип. А. И. Зака, 1874. – [18], 599, 140 с.
16. Jurkiewicz, J. Powinności włościan w dobrach prywatnych w Wielkiem Księstwie Litewskiem w XVI–XVII wieku / J. Jurkiewicz. – Poznań : UAM, 1991. – 475 s. – (Historia / Uniw. im. Adama Mickiewicza w Poznaniu ; № 152).
17. Литовская метрика. – Юрьев : Тип. К. Маттисена, 1914. – Отд. 1–2, ч. 3 : Книги публичных дел, т. 1 / [ред. И. И. Лаппо]. – IV, 74 с., 895 стб., [5] л. факс. – (Русская историческая библиотека, издаваемая Императорской Археографической комиссией ; т. 30).

SUMMARY

The reasons of farm development as a main form of household economy among the feudal lords

in Belarusian Polesye in the XVI century are analyzed in the article. Much attention is paid to transportation with western Europe for agricultural trade. There were created trade connections of Belarusian Polesye with big cities near such important rivers as the Zapadny Buh, Neman and Zapadnaya Dvina. The researcher came to the conclusion the most effective farms were organized in Pinsk region – Seletsky and Stavetsky, in Kobrin region – Cherevachitsky, Vezhetsky and Dobuchensky. The reconstruction of the above mentioned farms was done on the basis of sources. A farm included sediba, feudal arable land, portages for hay yield, gardens and orchards, and free portages, and most people were taxing peasants.

Паступіў у рэдакцыю 08.01.2015 г.

УДК 94(474.5)"1921/1939":323.13(=162.1)–053.81

В. І. Крывучь,

кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры сацыяльна-гуманітарных дысцыплін БарДУ

ПОЛЬСКИ НАЦЫЯНАЛІСТЫЧНЫ МАЛАДЗЁЖНЫ РУХ У ВІЛЬНІ (1921–1939 гг.)

Праблема ўзаемаадносін польскіх «санацыйных» улад з апазіцыйнымі маладзёжнымі арганізацыямі ў ходзе рэалізацыі афіцыйнай маладзёжнай палітыкі на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў міжваенны перыяд з'яўляецца даволі актуальнай. Гэта звязана з тым, што яна яшчэ не знайшла поўнага і комплекснага адлюстравання ў беларускай гістарыяграфіі. Доўгі час айчынныя даследчыкі галоўную ўвагу надавалі вывучэнню гісторыі Камуністычнага саюза моладзі Заходняй Беларусі, у тым ліку і яго супрацьстаянню польскім «санацыйным» уладам [1–3]. На сучасным этапе з'явіўся шэраг публікацый, прысвечаных дзейнасці беларускіх нацыянальна-дэмакратычных арганізацый у Віленскім універсітэце [4; 5]. У іх таксама ў пэўнай ступені закранаюцца і адносіны гэтых аб'яднанняў з афіцыйнымі ўладнымі структурамі міжваеннай польскай дзяржавы. Аднак па-ранейшаму застаецца малавывучанай дзейнасць іншых маладзёжных аб'яднанняў і іх барацьба з уладамі за ўплыў на маладое пакаленне Заходняй Беларусі. У першую чаргу гэта датычыцца польскага нацыяналістычнага маладзёжнага руху, які знаходзіўся ў правай апазіцыі да «санацыі» і ствараў сур'ёзныя перашкоды пры правядзенні афіцыйнай маладзёжнай палітыкі ў студэнцкім асяроддзі. Даволі падрабязна гэтая тэма разглядаецца польскімі гісторыкамі [6; 7]. Але яны, галоўным чынам, даследуюць развіццё

дадзенага кірунку маладзёжнага руху на непасрэдна польскіх землях і толькі фрагментарна закранаюць яго дзейнасць на тэрыторыі Заходняй Беларусі.

Мэта даследавання: ліквідаваць гэты прабел праз асветленне як ідэалогіі і дзейнасці польскага нацыяналістычнага маладзёжнага руху, так і ўзаемаадносін паміж ім і польскімі «санацыйнымі» ўладамі ў міжваеннай Вільні, якая была ў той час своеасаблівай «сталіцай» Заходняй Беларусі.

Неабходна адзначыць, што ў міжваенны перыяд на тэрыторыі Заходняй Беларусі дзейнічаў цэлы шэраг маладзёжных саюзаў, які прадстаўляў увесь палітычны спектр тагачаснай польскай дзяржавы. У тым ліку тут існавалі і арганізацыі, звязаныя з польскімі нацыяналістамі, эндэкамі, палітычным прадстаўніцтвам якіх з'яўляліся Народна-нацыянальны саюз (ННС), а з 1928 г. – Нацыянальная партыя (НП). Асноўная маса членаў партыі рэкрутавалася з ліку польскай інтэлігенцыі, землеўладальнікаў, каталіцкага духавенства. Асаблівую ўвагу кіраўніцтва партыі надавала працы са студэнтамі. Унутры НП існавалі спецыяльныя маладзёжныя секцыі. Зразумела, што, улічваючы нацыянальны склад насельніцтва «ўсходніх крэсаў», польскія нацыяналісты не маглі разлічваць тут на значны ўплыў. Аднак у рэгіёне былі два выключэнні – Львоў і Вільня, дзе ўплыў польскіх нацыяналістаў быў супаставімы